

СМРТ И БЕСМРТНОСТ У АНТИЧКОЈ ФИЛОЗОФИЈИ. БЕСМРЋЕ У СМРТИ

разумевање, актуелизација, посредовања

Стручни рад

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16310433>

Примљен: 29.09.2024.
Прихваћен: 20.11.2024.

Синиша Митрић

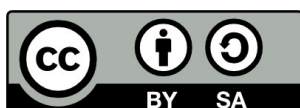
Математичка гимназија, Београд, Србија
mitricsinisa20@gmail.com

У овом стручном чланку анализиран је антиномични појмовни дублет смрт-бесмртност, представљено филозофско и духовно искуство које се у вези са том напетом баштином у богатом културном наслеђу антике. У том смислу понуђена је својеврсна панорама различитих мисаоних поставки и практичних држања, од рационалних преко имагинативних до егзистенцијалних. Циљ је био да се кроз један шири оквир и указивање на везе посредовања различитих позиција у односу на изазовну тему, дође до продубљеног разумевања граничних феномена људског постојања. Ослањајући се на „дескриптивну методу рада на проблему“ аутор је покушао да кроз актуелизацију ових питања у најновијем времену изоштри слику сложеног упита и фокусира читалачку пажњу. Тематска амбивалентност најављена кроз сам назив рада усмеравала је даље „компаративне анализе“ и креативне синтезе. На тај начин су се пратила преплитања и аналогична корелирања између значајних филозофских писаца, митолошких приређивача и теолошких документариста. Указивало се на антрополошке разлике, психолошке варијације и метафизичке отклоне у односу на непознато. На неколико места у овом спису цитиране су језгровите мисли и стихови, са намером да освенче ишчежавајуће близине конвергентних истраживачких настојања. У предоченом тексту је такође учињен смео покушај да се, следећи тај стидљиви траг стигне до оног заједничког става и људског усправљања пред непрозирним огледалом смрти. На крају се, без обзира на све опреке и несугласице у тумачењу лимеса постојања и установљену чињеницу да су супротстављени термини на једном дубљем нивоу дијалектички повезани, дошло до живице живота, којом нас из века у век обмотава неуморна плетисанка љубави.

Кључне ријечи: смрт- бесмртност, антиномичност, егзистенција, гранични феномени, дескриптивна метода, компаративна анализа, дијалектичка повезаност, живот, љубав

Увод

Шири тематски оквир у којем ће се кретати мисли, оспоравати становишта и наговештавати могуће креативне синтезе списатељски је инспиративан и теоријски веома плодан. Овде се свакако ради о граничним феноменима људског постојања, питањима на која се често не могу дати једнозначни и дефинитивни одговори. Наш осврт на античку филозофију, митологију, религију и уопште културу живљења биће због тога не само задатак одређен

почетним условима, него и нужан услов за продубљено разумевање смрти, бесмртности и других антрополошких, етичких и егзистенцијалних појмова.

У том смислу ћемо покушати представити својеврсну панораму различитих мисаоних и практичних држања у односу на наговештене изазове. Нећемо се међутим детаљно бавити позицијама појединих филозофема, митских конструкција или теолошких пројекција. Циљ ће бити да створимо једну целовиту слику о проблемској области и укажемо на корелације, неслагања или заједничке стране.

У другом одељку акценат ће бити на оприсутњењу ових тешких питања и недоумица кроз једно динамично и бурно искуство с краја двадесетог века на нашим просторима. Но, ни ту нећемо залазити у политичке рукавце или дневнолитичке густише. Смисао овог тендециозно изазваног фокуса биће да се о овим проблемима проговори из непосредне близине, из перспективе виђеног и доживљеног.

Трећи одељак имаће за циљ да представи везе посредовања старих грчких мислилаца и ранохришћанских учења. Овде свакако мислимо на однос према крајњим сврхама, везе старине и новине, те сличности и разлике два погледа на свет који подстакнути смртном жаоком почињу да дијалогизирају.

Ту ћемо свакако настојати да се поставимо као медијатори, без идеолошког набоја или наноса предрауда. Мислим да ове две врсте приступа носе у себи довољно сарадничких мотива, сличних амбиција и оријентационих референци. Овде је ипак посредни борба са смрћу, са великим непријатељем (или скривеним пријатељем) људског рода.

Наслов овог рада иде управо за тим преплитањима, саодношењима, преливањима и амбиваленцијама које можда, у атмосфери академске размене могу донети и неко добро.

Искуство смрти у старогрчкој митолошкој и филозофској интерпретацији

Можда би најједноставнија дефиниција смрти била она која каже да је то прекид везе која чини да неко или нешто постоји. Ова појава припада оним периферним искуственим регијама, у којима се изгледа суочавамо једино са њеном залеђином. Ми је прати-мо-она нас испраћа, долази онда кад одемо, видимо

је само кад јој се у очи загледамо, а прилази нечујно, дидирујући нас иза врата, блиско попут крагне. Стичемо знање о њој онда када јој се предајемо, док је избегавамо откривамо само себе и своје слабости. Свест о њеној неминовности изводи се посредним закључивањем, идеју бесмртности дарују нам богови, њоме нас плаше злонамерни духови. Једни кажу да не боли, други да се за њу треба спремати, трећи да је као сан, четврти да је има кад је нема и нема кад је има. Познати хеленски филозоф Епикур опет, волео је да каже да нас се она уопште не тиче, јер се наше свесно и оно несвесно „искуство“ на том плану разилазе. У доживљају живих она није дата, док мртви не могу освестити „доживљај“ смрти. О њеним роковима и тренуцима некад се наводно више знало, да би касније богови (Крон-Зевс) сакрили часовнике и променили планове за смртнике.

Према сведочанству грчког историчара Херодота, вера у бесмртност душе је из Египта пренета у Грчку. Прве записе о смрти налазимо у митолошким параболома, песничким стиховима и драмским врхунцима. Учења о њој нису идентична, записи су понегад вишезначни, сведочења спектрална. Неки антички филозофи су презирали смрт (Зенон), неки су јој тежили као начину да најдубље спознамо себе (Платон), док су неки сматрали да између живота и смрти нема разлике (Талес). Једни су показивали разумевање када је у питању бојазан за живот или саосећање због присуства смртног страха, шта год то значило. Други су међутим сматрали да се пре свега треба бринути о праведности и исправности живота јер за то следује презир или похвала, срамота или част, казна или награда (Платонов Сократ). И ови и они, и једни и други међутим, нису у смрти видели крај, него својеврсну енергетску трансформацију. Но, питање је што то конкретно значи. Уопште је упитно шта је човек, шта је основ његов идентитета, који аспект његовог бића и на који начин задобија бесмртност или вечни живот. Кренимо редом;

Старогрчки доживљај загробног живота утемељен је пре дискурзивног филозофског искуства. Још Хомер износи виђење подземног света као света лелујавих силуета оних који су умрли, чија се душа (стгрч. психе) одвојила од тела и напустила га „попут дашка ветра“. У тај тамни свет, Хадово царство, бивају прихваћени

сабласни духови мртвих. Питање њиховог сећања на земаљска посртања и небеске узлете, односа према божанској светлости као путоказу на спасењском путу зависи од њихова знања, исправног делања али и везе коју са њима успостављају живи. Извор и река заборава Лета има свој пандан у врелу сећања којим управља Мнемосина. Ове се божице надмудрују и боре за статус и вечно назначење приминулих и уснулих. Том одмеравању снага придружују се сведоци који подсећају и опомињу. Размичу вео заблуде, указују на сунце истине под којим се осуштињује укупна егзистенција. Хелени исправност, изворност и веродостојност проналазе у незабораву (алетеа), сасвим сигурно је да их у томе следе Латини. Очигледно је наиме, да реч меморија упућује (ка) и етимолошки следи поменути изворе. Накадашњи и данашњи парастости, молитвени помени и сећања наставак су тог смисаоног низа. Највећа награда коју богови дарују измештенима у подземни свет јесте трајна успомени и живо сећање. А то заступништво и наклоност Олимпа у митолошкој традицији зависе и од појединачног, животног, моралног и сазнајног држања.

Ако је смрт израз наше коначности и ограничености, онда је бесмртност спремност, спретност и смелост да се прекораче међе људске природе. То значи могућност да из себе рађамо смисао због кога се неће умирати, стварамо дело због кога је вредно живети. Победа над смрћу не може бити дарована, већ заслужена. О томе нам убедљиво сведоче Одисејева лутања од Троје до Итаке. Шта би нам значило вечно постојање, ако не би знали због чега јесмо и зашто битићемо. Аксиолошке инспирације, надахнута дела, рађање у лепоти, истрајавање у истини, постојаност у веровању, примери су тих подвига. Самопроизвођење надмаша самопоништавање, живот побеђује смрт, несебичност себичлик, слобода ропство, светлост таму, инерције смртне постају жудње бескрајне.

„Који се напрасној смрти уклонили, они су веће код куће били сви измакавши се рату и мору.”¹

Главни носиоци идеје о бесмртности људске душе пре развијене Платонове концепције међутим, били су свештеници и верници тајних грчких религиозних култова, такозваних мистерија - Дионисових и орфич-

ких; филозоф Питагора и његови следбеници. Управо је ту посејано семе веровања у бесмртност душе. Дионисов култ весела и оргијања, трачког порекла, настојао је да изазове код оних који су у њему суделовали натприродно узбуђење, неку врсту трансa или екстазе. Ова иницијација имала је верски карактер - доводила је њене протагонисте у везу са бићима вишег света. Душа би имала утисак да се ослобађа телесности како би се сјединила с божанством. Иако још у свом ограниченом телу, душе су уживале пуноћу једног бескрајног живота. Управо у овој тежњи да се сједине с богом, да се стопе с божанством, налази се клица веровања у душевну бесмртност. Одатле ће хеленска филозофија црпети потребне идеје да би саградила метафизичко учење о божанској души која је обдарена вечним животом.

Чини ми се међутим да смисао ових и свих других еротизованих тежњи није само у постављеном циљу као плати за лични самопрегор и стваралачки труд. Ми изгледа постајемо бесмртни нехотично, следујући потреби самопревазилажења и обнављања, бивајући посвећени стваралачком чину, брижини према делима љубави. О томе тако надахнуто говори Диотима у Платоновој Гозди. Онда долази пуноћа живота, изненадно и иза леђа. Када се осмелимо да смрти погледамо у лице ради одбране неког духовног или физичког добра (дела врлине или потомства), она (смрт) се удаљава а бесмртност се најављује. Када се уплашимо смртне претње и почнемо бежати, не слутимо да њој (смрти) трчимо право у наручје. Као да је у питању некаква игра у којој се све битно догађа иза наших леђа, а ипак у нераскидивој вези са нашим етосом и вредносним погледом на свет.

Сенека опет говори о невољама које доноси велика приврженост телу и „рובהање животу.”² С друге стране истиче важности мудрог постављања у односу на смрт. Јер, нико не може себи продужити век ако сувише размишља о томе како да га продужи.

Страх од смрт може да значи страх од самог умирања, жал за пролазним тренуцима и животним успоменама. Може да значи немир због посмртног суда, дрхтавицу пред ништавилом или зебњу пред непознаницом. Онај који је преминуо, који се упокојио, растао

1 Хомер, Одисеја, стр.7; Дерета, Београд 2004.

2 Луције Анеј Сенека, Писма пријатељу, стр. 28; Матица српска, Нови Сад 1987.

се с душом или „преселио“ како кажу муслимани, сигурно је тело предао земљи, а оно невидљиво, покретачко и дубоко лично „са собом“ понео, ближњима поверио или богу предао.

Сократ се одлучно супростављао лажним веровањима и непровереним гласинама о смрти. Остајући веран знању, није искључивао могућност да крај може бити нешто другачији почетак. Но, не би могли казати да је, барем као појмовни лик у раној дијалошкој грађи свог ученика, у том смислу био био изричит. Бесмртност душе била је за њега и његове саговорнике, пре пожељна и прихватљива неголи доказана истина;

„Смрт је једно од овога двога: или је таква да онај који је умро није ништа, нити има ма какво опажање о било чему, или је, како се говори, нека промена и сеоба душе одавде на неко друго место.“³

„Интерпретатор Дејвид Ручник исправно запажа да Сократов аргумент има форму „конструктивне дилеме“...“⁴

Божанствени и плећати филозоф апострофирао је непропадљивост душе, учио о њеној о преегзистенцији, деловима, о сећању на вечна суштства, о утицају психе на тело, али тек у зрелим и дијалозима касног животног доба, у које се убрајају Држава, Федар, Тимај и Федон. У овом последњем наводи чак пет доказа њене узвишености и припадности идејном свету. У другим позним делима већ савим одлучно преузима античку теорију теолога и мистика и изјављује да је душа боголика и бесмртна, те да треба да се ослободи телесних стега и врати духовном универзуму. Ово веровање преузима с толиком очевидношћу да од њега чини постулат своје антрополошке концепције и развијене филозофије. Руку на срце учење о преегзистенцији душе битно се разликује од мистичких учења о преношењу или сељењу душа (στῆν. μετεμψύχωσις).

Аристотелова концепција говори о повезаности душе и тела. Његова психологија је у вези с учењем о односу материје и форме, где је душа форма тела, а тело материја коју душа покреће и обликује. Као што форма не егзистира без материје, тако ни душа не постоји без тела. Аристотел дефинише душу као прву ентелехију (виталност и снагу) телесног живота, тј.

душа је активни а тело пасивни принцип појединачног постојања. Ово схватање о души као оживљавајућој енергији тела, као о животном принципу који даје облик, покрет и развитак телу, дубоко га прожимајући- у супротности је са теоријама о бесмртности, преегзистенцији и метемпсихози душе. Ту је реч саодношењу делатног принципа са плотском садржином, у чијим се посредовањима живот манифестује и испољава;

„И зато су у праву они по којима је душа простор облика, осим што то није душа у целини већ умна /душа/, и што није /исто што/ и облици усврховљено већ по могућности.“⁵

Овде такође долази до одређеног идентитетског померања, питања у вези са индивидуалном препознатљивошћу сада остају везана за психосоматско јединство. Тиме се прича о бесмртности заострава.

Шта је оно што умире, шта претрајава и шта се обесмрћује. Активни и умни, мисаони и меморијски, енергетски и покретачки, родни или парцијални аспекти појединачног живота? Остају барем добра и лепа дела, неугасла сећања, аутентична сведочења. Да ли је то довољно? У Одисеји је приказано како се душа дезинтегрише у бесловесне приказе, у Платоновом „миту о пећини“ помињу се сенке. Аристотел као што смо видели души приступа слојевито а бесмртности безлично. Елеусинске мистерије опет говоре о екстатичком и мистеријском, али и о искуству регенерације и спајања са божанском целином. Тебански песник Пиндар говори о подземном моралном суду огољеним душама, али и уметничком поправљању, обликовању и сликању човека онаквог какав би требало да буде.

Православна традиција апострофира харизматично, личносно нечело, преко којег се на аутентичан начин испољава елан људске природе. Но, у свим овим различитим позицијама, другачијим одређењима суштине хуманитета и идентитета, лебди загонетка тог преласка појединачног постојања из једног у други свет. Оно што је међутим слично и што се испоставља као једнако битно јесте наш однос према тој „граници“, држање у односу на смрт, начин живљења којим се задобија бесмртност.

3 Платон, Одбрана Сократова, стр. 119-120; ННК ИНТЕРНАЦИОНАЛ, Београд 2016.

4 Ирина Деретић; Смрт и бесмртност у Платоновој филозофији; ФЕНИК ЛИБРИС, Београд 2020.

5 Аристотел, О души, стр.175., ПАИДЕИА, Београд 2012.

Ту врсту сведочанства и примера налазимо и код митског јунака Хектора и у личности Сократовој, касније и у Христовој. Ове целовите, моралне и препознатљиве персоне старине зраче смислом и доносе витешку наду.

Актуелизација феномена у времену ратном

Целокупан овај теоријски оквир, разврставање битних одредница људског постојања у цивилизацијској слици антике, оживљава и актуелизује се у немирном времену друштвених сукоба, политичких бојева и војничких окршаја. Искуство умирања постаје блиско и често, наши односи поверења искушавани, а људско и војничко позиционирање у односу на смрт индикативно. Иако се у беспштедним борбама она дешава стално, иако се на њену сталност навикавамо, когнитивни однос према њој остаје упитан, а конативни и емотивни став према тешко страдалима и преминулима једнако карактеристичан и суштински битан.

„ У добру је лако добар бити, на муци се познају јунаци.“⁶

Са ратним немирним временима, дакле, мисаоно се актуелизују и доживљајно оприсутњују хладни додири смрти и призори умирања. Једно од најдубљих егзистенцијалних питања поставља се тако у доба интензивних сукоба, битака и борби, на начин који филозофску мисао приближава животу, а живот његовим суштинском изазову, проблему и лимесу. Смрт је феномен којим су се од давнина бавила различита и разноврсна знања, религијске и уметничке области искуства. Танатологија је често повезивана са медицином као умећем и биологијом као науком, но док су ови практично-сазнајни правци и истраживачки приступи емпиријски приступачни и доступни чулима, учење о смрти (стгрч.танатос) у антрополошком и психолошком смслу тиче се пре свега односа према нечем мистериозном, о чему нам недостаје непосредно искуство. Умирање непознатих људи остаје на нивоу лоших вести или пуких занимљивости о оном делаком и другом што нас само површно дотиче, док нас вечно уснуће и крај блиских и ближњих додирује, потреса и упућује на размишљање, емотивни однос и делатни одговор.

У раму ратне визуре, мисао танатологије добија

видљиво значење, јер се у доју и брани и губи живот. Примена и разумевање помињаних постхумних обреда и обичаја међутим нити је једноставна, нити безболна, нити аутоматска. За ожалашћене родитеље, удовице и сирочад, браћу и сестре то није нимало једноставно. Потребно је време, молитвено сазревање, понекад чин, други пут реч, трећи пут ћутња. Не знамо и не унемо ми људи, саплеменици, родбина и саборци, увек пронаћи праве речи. То често не могу ни свештеници или духовни учитељи, али то може Бог, на свој начин, у долазећим данима и годинама, кроз токове живовања и њихове нехотичне таласе, поветарце и шумове.

Многи у борбу пођу са доследним ставом, са свешћу, знањем и намером да се крене у сусрет додељеној судбини, да се испуни дужност према живима и завет према мртвима, на понос домовине. Сигурно да тај импулс да испуне своју мисију, да себе превазиђу, да обесмрте своје несавршене људске напоре и стваралачке плодове, постоји. Неки међутим крену ношени тим мотивима, па се поклолебају, сломе у себи, испуне језом и зуставе, можда и заплачу. Није се лако јуначити у присуству непоткупљиве смрти. Признати је поштено, али је и снага код оних који су наставили даље, да би на „страшном месту постојали“ –поштење.

Но, колико код да је било тешко сведочити или бити учесник балканских бојева у најновијем времену, тиме су ипак изоштрена наша морална чула, развијени инстинкти и осећаји, издрушене мисли за бављење једним дубоким проблемом и изазовном тематиком. Ако је веровати Хераклеитосу „полемос је отац свему“, а то значи и миру и смирењу. Након свега што смо рекли, чули и видели, очекујем да нас филозофске теме антике поуче, смртни изазови заобиђу, тежња ка бољем оплемени, а вера у живот ојача.

Одјеци старогрчке мисли у хришћанској ортопракси

Као што се старогрчка филозофска традиција са једне стране наслања на митолошку слику света, она са друге стране пруже руке према долазећем библијском искуству живота. Између та два погледа на свет водиће се дуга борба за превласт и доминацију, да би се сукоб завршио својеврсним компромисом. Јудеохри-

6 П. П. Његош, Горски вијенац . Луча Микрокосма, стр. 34, стх. 135; MI BA & NEW PUBLIC, Подгорица 2001.

шћанство је од хеленске мисли добило категоријални основ, могућност да веровања и ритуална чинодејства добију своје мисаоно тело. Ова религија личног односа и поверења опет, даровала је наследницима старе микенске културе одређене моралне вредности, другачији поглед на историју, али и новине у односу на доживљај смрти и представу о бесмртности. Ранохришћански став према умирању и другачији теолошки погледи, досежу до одговарајућих старогрчких образаца, представа и спасењских путања, обогашујући их једним значајнијим и конкретнијим, персоналним смислом. Ова традиција наике посебно сублимира и превладава трагичко искуство грчке драматургије, дајући појму жртвовања нову димензију. У том смислу месијанска личност и његово страдање, погребње и васкрсење постају нови пут, дубља истина и путоказ вечног живота. Дати себе за друге, због љубави, због вредности, због опстанка заједнице верујућих, значи овековечити се. Садржај те бесмртности изражава се као однос, сабор и непресушна веза са Господом. У овом се контексту актуелизује молитвени помен, опраштање греха и духовно заступништво. Овде није довољно само присећање и знање, помен и узлет душе. У хришћанској традицији наике, делеју и вера и добра дела и богослужбено заузимање, а сотериолошка икономија довршава се укупном трансформацијом која подразумева обнову душе и преображај тела. Рехабилитацијом оног плотског, повезивањем различитих аспеката стварности, изграђује се и својеврсна концепција идентитета. Зна се дакле, и ко је страдао и за шта је дао себе, те да у тој погубији није сам, него остаје део правоверне заједнице утемељене у црквеном животу. У том се контексту пољављује и један другачији однос према ратној повести као догађајници умирања, у којој нити један живот није узалудан, него сачуван и уграђен као залог у живот будућег века. Како према предању вели Св. великомученик кнез Лазар:

„Земаљско је за малена царство, а небеско увек и довека“

Веза између хеленског и јудејског, теоријског и практичног, религијског и филозофског, исказује се на сасвим живописан начин у богослужбеном животу Цркве. Као својеврсна актуелизација проповеди, жртвовања и страдања Исуса из Назарета, кроз окупљање верних у обредном простору, литургија има за

циљ да кључне догађаје спасењског домостроја драматизује, покрене и учини делатним за нас. Напетост у односу бића и небића, верности и издаје, самовоље и послушања, живота и смрти добија своје резрешење у сведочанству Тајне Васкрсења. Према хришћанском веровању у овом се суштинском догађају одиграла титанска борба између вечних непријатеља, добра и зла, правде и неправде, ропства и слободе, истине и лажи. Победа коју је извојевао Христос, како се верује, отворила је небески, потресла адски и заувек надом опленила наш земељски простор. Оно што је посебно занимљиво, да је смрт смртју побеђена и да је та победа дарована као нова могућност за живот целог света.

Треба напоменути да без верујућих хеленских учењака Св. Василија Великог или Св. Јована Златоустог, богослужење не би имало препознатљиву форму. Без појмова бића, суштине, личности, природе, енергије, воље, жртве, битни јеванђељски догађаји не би имали адекватно објашњење. Без митске костимографије, сценског простора, убедљивих слика и аналогичности, уметничке чежње и филозофске антиципације, нова вера не би тако лако придобила и огрејала озебле људске душе.

Св. апостол Павле би нам овде вероватно одговорио, да би без Васкрсења Христовог узалудна била прича наша.

Закључак

Према анализираним недоумицама није довољно изградити само психолошки, теолошки или филозофски однос. Античка филозофска традиција поставља мисаони оквир, подцртава битна питања, указује на изазове и могуће теоријске одговоре. Ратна времена и искуства (која нам на жалост не мањкају) са своје стране, заоштравају танатолошке дилеме, стављају на пробу препознатљиве ставове старине. Хришћанство опет има свој смисао и снагу не само да одговори разложно и образложено, него и да посведочи искрено и стварно.

Питање о односу смрти и бесмртности ту се поставља као питање успостављања човекове битне (персоналне) релације са Богом. Верује се да је све створено за непролазност и вечност. Након Адамовог „пада“ међутим покидане су везе са извором бића и самообновљивог живота, да би потом у личности „новог

Адама“ биле наново успостављене. Целокупна творевина заједно са „изабраном твари“ позвана је да кроз партиципацију у нествореним божанским енергијама поново узме удела у непролазном животу обновљене богочовечанске заједнице. Овде је дакле залог бесмртности дат у визури помирења Бога и човека, не толико у снази људске природе колико у чврстости љубавног односа створеног и нествореног персоналитета. Дали ће и на који начин обојени, прображени и усиновљени човек бити сачуван и спасен, остаје недоречено. На то сигурно утиче и стање његове душе, њених склоности и врлина.

Овакву врсту аутентичног јемства, потврду и интенцију ка бесмртности препознајемо и у другачијим културним и религиозним обрасцима као и у различитим врстама животне и производне праксе. Много тога зависи од воље богова, судбинске геометрије, срећних околности или слепог случаја. Оно што је заједничко свим овим светоназорима, учењима и веровањима јесте брига о нашем духовном здрављу и чистоти срца, те исправности делања. Све то недвосмислено потврђује да је човек слободно биће, да својевољно бира и одлучује, да греши и исправља се, распетљава унутрашња чворишта, остварује потенцијале и испуњава своје назначење. Древна митологија, филозофско искуство антике и хришћанска традиција показују да макар делимично, од човека самог и вибрација његовог етоса зависе одједице које ће земаљски, у време постављени живот имати у есхатону. Однос према себи и другима, релације према природи и слободи, напредовање у знању и узрастање у веровању, упорност у чињењу, определиће по свој прилици крајње сврхе и исходе хуманог постојања. Поменимо одговорност за поверене таленте, сећање на претке и бригу за потомке, именовање и вредновање којима се погађа бит и обесмртљују лични идентитет и смисаони интегритет, рађање у непролазној лепоти и добродетељи. Ту су и песничка и уметничка продукција, законодавно обликовање, педагошко подучавање, несебично давање и морално изгарање, као најважнији примери и знаци на путу према пуноћи вечног смисла. На крају крајева и сама жудња за непролазним добрима, креативна страст за новим, осећај блискости са боголиком истином и неугасли снови

о вечном пријатељству и заједништву говоре довољно.

Овај сотериолошки пут никако није линеаран, лишен посртаја и искушења, преиспитивања и сумње, препрека и успона. Напротив, на њему човек постепено напредује, у оном негативном узраста, у тешкоћи јача, на грешкама се учи, у тесним пролазима се духовно шири. Попут заробљеника у Платоновој „пешини“ дијалектички корача и пење се ка савршеним небеским узорима и крајњим телосима егзистенције.

Још једна важна одредница повезује специфичне филозофске школе и религијске доктрине. На поменима путовању, на име, смртни и бесмртни мотиви се сударају, преплићу и подстичу. У покушају да једни другима одузму првенство започињу нови циклус надметања. Кроз оптику тих наизменичних кругова наговештава се и стидљиво појављује неуништива сила љубави која увек дејствује, трпи и подноси крајности, блоготворно обнавља и обмотава око нас „живицу живота.“

„Чак се и Еросу као демону приписује бесмртност зато што се стално обнавља и подмлађује, те се баш у томе састоји његова бесмртност.“⁷

Литература

- Аристотел; О души; ПАИДЕИА, Београд 2012
 Ирина Деретић, Смрт и бесмртност у Платоновој филозофији; ФЕНИКС ЛИБРИС, Београд 2020.
 Луције Анеј Сенека, Писма пријатељу; Матица српска 1987.
 П.П.Његош, Горски вијенац, Луча Микрокосма; МI BA & NEW PUBLIC, Подгорица 2001.
 Платон, Држава; БИГЗ, Београд 2002.
 Платон, Одбрана Сократова; ННК ИНТЕРНАЦИОНАЛ, Београд 2016.
 Платон, Федон или О души; Луча, Београд 1937.
 Хомер, Одисеја; Дерета, Београд, 2004.

⁷ Ирина Деретић, Смрт и бесмртност у Платоновој филозофији, стр. 185; ФЕНИКС ЛИБРИС, Београд 2020.

DEATH AND IMMORTALITY IN ANCIENT PHILOSOPHY. IMMORTALITY IN DEATH

understanding, actualization, mediations

Siniša Mitrić

Mathematical Grammar School, Belgrade, Serbia

mitricsinisa20@gmail.com

This text analyzes the boundary phenomena of human existence, for which definitive answers cannot be provided. Therefore, a reflection on ancient philosophy, mythology, and religion will be a crucial condition for (reaching) a deeper understanding of death and other existential concepts. Renowned philosopher Epicurus claimed that death does not concern us, as we cannot have conscious experience regarding it. According to Herodotus, the idea and the belief in immortality stems from Egypt. Teachings on this topic are by no means in agreement, quite the contrary: some ancient philosophers disdained death, others sought it as a means of gaining deeper understanding of one-self, and some thought there is no difference between life and death. Homer presents a vision of the underworld that is inhabited by shadows of the dead. Socrates opposed unverified rumors about death. However, the immortality of the soul was for him and his interlocutors a more desirable notion than a proven truth. Plato emphasized the soul's imperishability and, in his later years, taught about its pre-existence and recollection of eternal essences. On the other hand, Aristotle defined the soul as the primary entelechy of bodily life. This term relates to the interaction between the active principle and the corporeal substance, through whose mediation life manifests. In his work appear certain shifts in identity that differ from those of his predecessors. Christianity emphasizes the personal principle, that authentically expresses the impulse of human nature. Yet, with these varied definitions of the essence of humanity and identity, there lingers the mystery of the transition of individual existence from one world to another. What remains similar, however, and proves to be equally important, is our stance toward this "boundary" and our "attitude" toward death. On one hand, ancient Greek intellectual tradition draws upon the mythological worldview, but on the other, it reaches toward the forthcoming biblical experience. A long battle for dominance between those two worldviews will be fought, ultimately concluding in a form of compromise. In particular, the Christian tradition sublimates and transcends the tragic experience of Greek dramaturgy, giving a new dimension to the concept of sacrifice. It is believed that the mission accomplished by Christ opened the heavens, shook the infernal realms, and forever infused earthly existence with hope. What is particularly interesting is that death was defeated by death itself, and that victory was gifted as a new possibility for life to the entire world. Here, the pledge of immortality is offered through the lens of reconciliation between God and humanity, in the strength of a personal bond of love. The question remains open: will the deified, transformed, and adopted human being be preserved and saved? The answer is surely influenced by the state of their soul, its inclinations and virtues. The path to salvation is not linear, nor free from stumbling, temptation, self-reflection, and doubt, obstacles and ascents. In fact, it's quite the contrary: progress on this path is gradual, and one grows through hardship, strengthens in adversity, and learns from mistakes. Like the prisoners in Plato's "cave," the chosen walk toward perfect celestial models and ultimate ends of being. There is another key element that connects specific philosophical and religious doctrines. On this journey, mortal and immortal motives clash, intertwine, and stimulate one another. In the attempt to claim primacy over the other, they initiate a new cycle of competition. Through the lens of these alternating cycles, the indestructible force of love is hinted at—a force that always acts, endures extremes, and benevolently encircles us with the "hedge of life." The political and military conflicts of the present day offer a perfect opportunity to reflect on and actualize this theoretical framework on the plane of the visible and the experienced.